

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Розглянуто питання розвитку наукової думки щодо слідчих дій і їх значення для доказування в кримінальному процесі. Проаналізовано позиції вчених-процесуалістів і криміналістів стосовно цих питань. Доведено необхідність перегляду установлених поглядів на систематизацію та порядок проведення слідчих дій як основних засобів збирання доказів у кримінальному провадженні.

Ключові слова: *слідчі дії, кримінальне провадження, докази, ознаки.*

Рассмотрены вопросы развития научной мысли относительно следственных действий и их значения для доказывания в уголовном процессе. Проанализированы позиции ученых-процессуалистов и криминалистов по этим вопросам. Доказана необходимость пересмотра устоявшихся взглядов на систематизацию и порядок проведения следственных действий в качестве основных средств собирания доказательств в уголовном производстве.

Ключевые слова: *следственные действия, уголовное производство, доказательства, признаки.*

The questions of development of scientific thought about investigative actions and their significance for proving in criminal proceedings are considered. The positions of scholars-proceduralists and criminologists on these issues are analyzed. The necessity of reviewing the persistent views on systematization, and the procedure for conducting investigative actions as the main means of gathering evidence in criminal proceedings has been proved.

Key words: *investigative actions, criminal proceedings, evidence, signs.*

Вступ. У сучасних умовах проведення в Україні судово-правової реформи, яка втілюється в запровадженні у 2012 р. чинного Кримінального процесуального кодексу України, у змінах до Конституції України, в ухваленні низки законів щодо покращення кримінальної процесуальної діяльності, гостро постає питання узгодження національного кримінального процесу зі світовими і європейськими стандартами в цій сфері. На це спрямована реалізація Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» за вектором безпеки, де передбачене проведення судової реформи, метою якої є реформування судоустрою, судочинства задля практичної реалізації принципів верховенства права й забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд справ незалежним і неупередженим судом. Усі ці кроки є свідченням зміни тих підходів, які панували в державі ще за часів СРСР щодо здійснення кримінального судочинства в цілому та проведення слідчих дій зокрема.

Зважаючи на суттєве значення слідчих (розшукових) дій як засобів доказування в кримінальному процесі, цій проблематиці присвячена значна кількість наукових праць відомих фахівців у галузі кримінального процесу та криміналістики, зокрема й монографічного характеру.

Питання регламентації слідчих дій як засобів доказування в кримінальному провадженні були предметом досліджень вітчизняних науковців: Ю.П. Аленіна, С.А. Альперта, С.Ф. Афанасьєва, Ю.М. Грошевого, О.П. Кучинської, В.Т. Маляренка, О.Р. Михайленка, М.М. Михєєнка, В.В. Молдована, С.М. Стахівського, В.М. Тертишника, Л.Д. Удалової, В.П. Шибіко, О.Г. Шило, В.І. Шишкіна, С.Г. Штогуна, О.Г. Яновської й інших.

Узагалі слід говорити про те, що за останні роки в країні відбулася зміна парадигми мислення, перехід від мислення посттоталітарного та посткомуністичного суспільства до мислення демократичного суспільства, життя якого засноване на загально визначених у всьому світі нормах і принципах міжнародного права, де панівною ідеєю є ідея прав людини. Саме тому підлягають перегляду усталені погляди на систематизацію та порядок проведення слідчих (розшукових) дій як засобів збирання доказів у кримінальному провадженні.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд питання розвитку наукової думки щодо слідчих (розшукових) дій і їх значення для доказування в кримінальному процесі, аналіз позицій вчених-процесуалістів і криміналістів стосовно цих питань.

Результати дослідження. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) [1, с. 94–96] порівняно з попереднім суттєво трансформовані підходи щодо регламентації багатьох слідчих дій. Протягом не одного десятиліття ученими та практиками здійснювалися пошуки адекватних засобів протидії організованій і корумпованій злочинності, вивчався позитивний світовий досвід виявлення та викриття замаскованих небезпечних злочинів, що сприяло законодавчому закріпленню нових засобів отримання інформації та формування доказів у кримінальному провадженні. У новому КПК України зазначені засоби пізнавальної діяльності представлені у вигляді інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Отже, законодавцем здійснено спробу сформулювати визначення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, але вони не розкривають їх основні визначальні ознаки. Це зумовлює дискусію серед науковців і практиків щодо їх розуміння, створює певні складнощі в процесі застосування. Таким чином, поглиблене дослідження слідчих (розшукових) дій як засобів пізнавальної діяльності в досудовому розслідуванні, з'ясування їх пізнавальної природи й процесуального значення додатково зумовлює актуальність цих питань.

Слід відзначити, що сьогодні законодавець відмовився від традиційних раніше очної ставки, виїмки, відтворення обстановки й обставин події, натомість передбачив одночасний допит раніше допитаних осіб, тимчасове вилучення майна (як захід забезпечення кримінального провадження), слідчий експеримент. Революційною новелою КПК України стало введення інституту негласних слідчих (розшукових) дій.

Діяльність органів досудового розслідування передбачає проведення в кримінальному провадженні різноманітних дій, що врегульовані кримінальним процесуальним законом. У зв'язку із цим їх називають процесуальними. Незалежно від їхніх безпосередніх завдань, ці дії загалом спрямовані на забезпечення повного, усебічного й об'єктивного розслідування учиненого суспільно небезпечного діяння. Активний пошуковий характер процесу розслідування, що пов'язаний зі збиранням, перевіркою, оцінюванням і використанням доказів, зумовлює виконання слідчим комплексу процесуальних дій. У науковій літературі такі дії можуть мати різну назву: «слідчі дії», «процесуальні дії», «інші процесуальні дії», проте всі вони мають єдине спрямування – вирішення завдань кримінального провадження. Ці поняття, на перший погляд, схожі між собою, проте детальний аналіз виявляє низку відмінних рис.

Процес формування слідчих дій як основних засобів доказування в кримінальному провадженні, визначення сутності кожної з них, установлення правил їх проведення триває не одне десятиліття.

Вивчення історичного аспекту розвитку теорії права, кримінального процесу й аналіз типових форм кримінального процесу різних епох дало можливість М.А. Чельцову-Бебутову й І.Я. Фойницькому знайти в кримінально-процесуальному законодавстві XIX–XX століть обов'язковість установлення матеріальної істини через дії, що тепер називаються слідчими.

І.Я. Фойницький зауважував, що у Зводі законів Російської імперії 1832 р. зібрання й запис в установленому порядку всіх доказів і встановлення істини здійснювалися через допити, обстеження, експертизи, обшуки й вилучення під час попереднього та формального розслідування. Таким чином, слідчим суддею вимагалось під час допиту «спробувати відкрити для себе правду через ретельне розпитування й ретельне спостереження підсудного» [2, с. 34].

Допит був одним із небагатьох на той час засобів установлення істини, що були в арсеналі поліції та суду. Допити, обшуки, огляди дозволяли шляхом усного, безпосереднього спілкування з обвинуваченим, підсудним, потерпілим, свідками отримати вагомі докази. Після зібрання та дослідження речових доказів була можливість співвіднести об'єктивні факти й інтелектуально-логічним шляхом відтворити істинні події скоєного злочину.

М.А. Чельцов-Бебутов відзначив, що кримінальному провадженню цього періоду характерні зачатки усності, відкритості й безпосередності, що разом мали допомогти встановити в суді матеріальну істину [3, с. 611].

Із наведених вище висловлювань убачається, що в ті часи матеріальну істину більшою мірою співвідносили з діяльністю судді під час вирішення кримінальної справи, а формальну істину – з досудовим провадженням.

Сучасна кримінальна процесуальна наука не проводить явної різниці між матеріальною та формальною істиною. Розкриття злочину шляхом проведення слідчих та інших процесуальних дій дозволяє відтворити картину події, співвіднести встановлені факти з обставинами, які супроводжували злочин, установити його основних учасників, їхні об'єктивні дії та суб'єктивні мотиви. Тим самим слідчий, прокурор, а надалі й суд віртуально створюють подію злочину, намагаючись установити об'єктивну істину.

Процес установлення істини в кримінальному судочинстві полягає в проведенні слідчих (розшукових) дій, які дозволяють виявити, закріпити, перевірити й використати докази, які містять відомості про подію злочину, винуватість особи, характер і розмір шкоди й інші обставини, що мають істотне значення для кримінального провадження. Слідчі (розшукові) дії є найбільш вагомими процесуальними діями, спрямованими на розкриття й розслідування злочину, які дозволяють зібрати, перевірити й оцінити докази в межах предмета доказування.

Науковці й дотепер по-різному підходять до визначення поняття слідчих (розшукових) дій. Певний час це зумовлювалося відсутністю їх визначення в нормах КПК України. У процесі тривалої дискусії під слідчими діями було запропоновано розуміти передбачену кримінально-процесуальним законом і забезпечену державним примусом сукупність операцій і прийомів, котрі здійснюються під час розслідування злочинів для виявлення, фіксації та перевірки фактичних даних, які мають значення доказів у кримінальному провадженні [4, с. 106].

Погляди дослідників стосовно цього поняття можна умовно поділити на дві групи. У широкому значенні це всі дії слідчого, які він здійснює під час досудового розслідування. У вузькому – це тільки дії слідчого, спрямовані суто на всебічне та повне встановлення обставин справи, на безпосереднє виконання завдань доказування.

Так, у широкому розумінні в науковій літературі слідчі дії переважно визначають як будь-які процесуальні дії слідчого [5, с. 94–96, 6 с. 202–203]. Дотримуючись такого погляду, О.М. Ларін, котрий слідчу дію визначав як спосіб реалізації норм кримінально-процесуального законодавства, навіть прийняття слідчим у межах порушеної кримінальної справи заяви про злочин або явки з повинною вважав слідчою дією [7, с. 98–101].

Через призму пізнавальної діяльності слідчого розглядає слідчі дії С.А. Шейфер, який зазначає, що вони є засобом збирання доказів, регламентованим кримінально-процесуальним законом, який полягає в здійсненні слідчим комплексу пізнавальних і засвідчувальних операцій, що відповідають особливостям певних слідів і пристосовані для ефективного відшукування, сприйняття та закріплення доказовою інформації, що в них міститься [8, с. 23–24].

У науковій літературі є й погляд, згідно з яким слідчими діями є тільки пізнавальні дії слідчого. Так, Н.В. Жогін і Ф.Н. Фаткуллін визначають слідчу дію як таку, що проводиться відповідно до кримінально-процесуального закону з метою виявлення й закріплення доказів [9, с. 108–109]. І.С. Биховський визначає слідчі дії як вид пізнавальної діяльності слідчого щодо виявлення, дослідження, фіксації й вилучення доказів [10, с. 27].

Інші науковці (М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко [11, с. 210], В.П. Горбачов [12, с. 63–64], Ю.М. Грошевий [13, с. 287], Л.Д. Удалова [14, с. 158], В.М. Тertiшник [15, с. 478]) визначають слідчі дії як частину процесуальних дій, що пов'язані з виявленням, фіксацією та перевіркою доказів у кримінальній справі.

Своє визначення поняття слідчих дій, яке дещо відрізняється від інших, надає С.М. Стахівський, указуючи на таку неодмінну їх ознаку, як процесуальний примус. Під слідчими діями дослідник розуміє частину процесуальних дій, які спрямовані на збирання й перевірку доказів у кримінальній справі та відрізняються від решти дій слідчого силою процесуального примусу [16, с. 7].

Деякі науковці не проводять визначених процедурних вимог розмежування між процесуальними та слідчими діями, а інколи їхні міркування мають суперечливий характер.

М.А. Погорецький приписує слідчим діям, крім функції отримання та перевірки доказів, ще й функцію оцінювання доказів [17, с. 150–156]. Він визначає слідчі дії як вид процесуальних дій, передбачених кримінально-процесуальним законом, що здійснюються у визначеному ним порядку вповноваженими на це особами, які наділені владними повноваженнями примусового характеру для отримання доказів (виявлення фактичних даних та їхніх джерел, їх перевірки й оцінки та надання їм статусу доказів), їх перевірки й оцінки самих доказів і їх використання в кримінальній справі [18, с. 392–393].

До науковців, котрі схиляються до трактування слідчих дій у широкому розумінні, належить і А.Б. Соловйов, який під слідчими діями розуміє «детально регламентовані законом кримінально-процесуальні дії, що включають до своєї структури систему взаємопов'язаних операцій, зумовлених наявністю й своєрідним поєднанням у кожному з них загальнонаукових методів пізнання, які мають аспекти (сторони), що взаємодіють, і спрямовані на збирання та перевірку доказів із метою вирішення завдань кримінального судочинства» [19, с. 27].

Р.С. Белкін вважає, що сутність слідчих дій становлять процеси збирання, перевірки, оцінювання й використання доказів. Крім того, слідчі дії є способом здійснення слідчої діяльності, формою її організації, що не вичерпується роботою з доказами, а передбачає й інші кримінально-процесуальні процедури й організаційно-технічні заходи [20, с. 234].

Із прийняттям у 2012 р. чинного Кримінального процесуального кодексу України, глава 20 якого названа «Слідчі (розшукові) дії», указане питання вирішене на законодавчому рівні закріпленням у законі однозначної дефініції «слідчі (розшукові) дії». Так, згідно з п. 1 ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Висновки. Підсумовуючи викладене, відзначимо, що наявне сьогодні законодавче закріплення визначення поняття слідчих (розшукових) дій частково вирішило питання щодо їх сутності, змісту та ролі в процесі доказування. Проте дослідження наукових праць із цієї проблематики свідчить про те, що вчені, які розкривали поняття слідчих дій через призму доказування, наділяли їх дещо різними функціями в забезпеченні процесу доказування.

Тому, незважаючи на надання однозначного законодавчо визначеного поняття слідчих (розшукових) дій у КПК України, на нашу думку, дискусія щодо їх сутності не знайшла свого остаточного розв'язання, що пов'язано з динамічністю, кардинальністю реформування кримінального процесуального законодавства та необхідністю подальшого осмислення можливості збирання доказів під час досудового розслідування взагалі та конкретних засобів такої діяльності зокрема.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ.комент. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.
2. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства. В 2 Т. Т.1. СПб.: АЛЬФА, 1996. 607 с.
3. Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовного-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческом, феодальном и буржуазном государстве. СПб.: Равена, Альфа, 1995. 846 с.
4. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Негласні слідчі (розшукові) дії – засоби процесуального доказування. Право України. 2014. № 10. С. 106–115.
5. Лузгин И.М. Расследование как процесс познания. М.: Юрид. лит., 1969. 176 с.
6. Советский уголовный процесс / под ред. Н.И. Бажанова. К., 1983. 240 с.
7. Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами. М.: Юрид. лит., 1966. 156 с.
8. Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара: Самарский ун-т, 2004. 225 с.
9. Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М.: Юрид. лит., 1965. 368 с.
10. Быховский И.Е. Процессуальные и тактические вопросы системы следственных действий: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1976. 32 с.
11. Міхеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: підруч. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Либідь, 1999. 534 с.
12. Горбачов В.П., Шаповалова Л.І., Шульга А.О. та ін. Прийняття процесуальних рішень та проведення слідчих дій: навч. посіб. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2012. 364 с.
13. Грошевий Ю.М. Кримінальний процес України: підруч. / за ред. Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної. Х.: Право. 2010. 607 с.
14. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України: підруч. К.: Вид. Паливода А.В., 2007. 352 с.
15. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: підруч. К.: А.С.К., 2003. 1120 с.

16. Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: наук.-практ. посіб. К.: Атіка, 2009. 64 с.
17. Погорецький М.А. Слідчі дії: поняття та класифікація. Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ. 2008. Вип. 1. С. 150–156.
18. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.
19. Соловьев А.Б. Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса России. М.: Юрлитинформ, 2002. 160 с.
20. Белкин Р.С. Криминалистика: учебник. М.: Юрист, 1999. 464 с.

УДК 343.1

ПАНЧЕНКО О.В.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ, ДО ЯКОЇ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

У статті проведено дослідження матеріальних і процесуальних підстав набуття особою статусу юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження. На підставі відповідного дослідження надаються пропозиції про внесення змін до чинного кримінального процесуального законодавства з метою підвищення його дієвості.

Ключові слова: юридична особа, щодо якої здійснюється кримінальне провадження; статус; представник юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

В статье осуществляется анализ материальных и процессуальных оснований приобретения лицом статуса юридического лица, в отношении которого осуществляется уголовное производство. На основании соответствующего исследования выносятся предложения о внесении изменений в действующее уголовное процессуальное законодательство с целью повышения его эффективности.

Ключевые слова: юридическое лицо, в отношении которого осуществляется уголовное производство; статус; представитель юридического лица, в отношении которого осуществляется уголовное производство.

The article deals with the study of the material and procedural grounds for acquiring the status of a legal entity in respect of which criminal proceedings are being conducted. On the basis of the relevant study, proposals are made for amending the existing criminal procedural legislation in order to increase its effectiveness.

Key words: legal entity, which is subject to criminal proceedings; status; representative of the legal entity against which the criminal proceedings are being conducted.

Вступ. Відповідно до ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) завданнями кримінального судочинства є охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, застосування до них належної правової процедури. Їх досягнення здійснюється насамперед шляхом визначення місця кожного суб'єкта провадження у кримінальних процесуальних відносинах, закріплення за ними на законодавчому рівні відповідного процесуального статусу.

© ПАНЧЕНКО О.В. – здобувач кафедри кримінального процесу (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)